

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 23ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1971

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΣΠΥΡ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΣΕΛΙΣ ΜΙΑΣ ΕΠΙΚΗΣ ΒΙΒΛΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Κατὰ τὰ θέσμιμα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὁ ἀπερχόμενος Πρόεδρος αὐτῆς (ἄρθρον 83) ἤ ἀνακοινοῖ τὰς ἀνακαλύψεις, μελέτας καὶ γεγονότα τοῦ λήγοντος ἔτους («ἢ καὶ πραγματοποιεῖται, εὐλόγητος δι' ὄλους, θέμα τῆς εἰδικότητος αὐτοῦ»).

Ὅπως γνωρίζουν καλῶς οἱ εἰδικοί, τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι πάντοτε εὐκολον. Διὰ μερικὰς μάλιστα ἐπιστήμας εἶναι ἀδύνατον. Συνέπεσεν ἐπὶ πλέον νὰ ἐορτάζῃ ἐφέτος τὸ Ἔθνος τὴν ἑκατοστὴν καὶ πεντηκοστὴν ἐπέτειον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Θὰ ἦτο ὀρθόν, σήμερον νὰ ἀκουσθῇ τι ἐκ τῶν μεγάλων στιγμῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἠκούσθησαν βεβαίως ἤδη ἐντὸς τῆς αἰθούσης ταύτης ἀξιόλογοι καὶ προσήκοντες πανηγυρικοὶ λόγοι. Ἀξιόλογοι καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐπιστημονικῆ ἀνακοίνωσις καὶ πανηγυρικὸς λόγος ὁμοῦ δὲν γνωρίζω ἂν δύνανται νὰ συνυπάρξουν κατὰ τρόπον ἄφογον. Ἀναζητῶν κάποιαν λύσιν ἀπεφάσισα νὰ θεραπεύσω κατὰ τὸ δυνατόν τὸ αἶτημα τοῦ ὄργανισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῆς ἱερᾶς ἐπετείου τῆς Ἐλευθερίας ὁμοῦ μὲ τὸ νὰ πραγματοποιθῶ μίαν ἀπὸ τὰς θείας στιγμὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἄς συγχωρηθῇ διὰ τοῦτο ὁ πρόστομος καὶ ἀόριστος τίτλος τῆς παρουσίας ὁμιλίας. Ἡ ἀοριστία του εἶναι ἠθελημένη. Πρόκειται περὶ τῶν Μηδικῶν πολέμων καὶ ἡ ἐπικὴ Βίβλος, περὶ ἧς ὁ λόγος, εἶναι αἱ Μυκῆναι.

Τῶν Μυκηναίων τὴν δόξαν δὲν χρειάζεται οὔτε μία ἐπὶ πλέον λέξις διὰ νὰ τὴν χαρακτηρίσωμεν, διότι ἀπλούστατα τὴν ἔμνησεν ὁ Ποιητὴς τῶν ποιητῶν καὶ τὸ Ἔπος τῶν ἐπῶν, ἡ Ἰλιάς τοῦ Ὀμήρου. Πολύχρυσον Μυκῆνην, τὴν ὀνομάζει σταθερῶς ὁ Ὀμηρος καὶ ἡ Μοῖρα ἐπεφύλαξεν εἰς τὸν Ἑρῴικον Σλῆμαν τὴν τιμὴν, ν' ἀνακαλύψῃ τὸν χρυσὸν τῆς. Νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ μυθολογία εἶναι ὁμοῦ καὶ Ἱστορία. Νὰ ἐπιβεβαιώσῃ, ὅτι ὑπῆρξεν ἡ πρώτη τῶν βασιλίδων πόλεων

τῆς ἥρωικῆς ἐποχῆς. Ὅτι ὄντως ὁ Ἀγαμέμνων ὑπῆρξε βασιλεύτατος, Βασιλεὺς Βασιλέων, ὅπως καὶ κατόπιν λέγουν μετὰ ἢ ἄνευ λόγου μερικοὶ μονάρχοι.

Ὅτι αἱ Μυκῆναι, συνελόντι εἰπεῖν, εἶναι μία ἀπὸ τὰς ὀλίγας πόλεις τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, αἱ ὁποῖαι ἐδημιούργησαν πολιτισμούς. Πρόκειται ἀπόψε νὰ συνδέσωμεν τὰς Μυκῆνας πρὸς ἓνα ἄλλον παγκόσμιον θρῦλον. Τὸν θρῦλον τῶν Θερμοπυλῶν, τὸν θρῦλον τῶν Τριακοσίων. Ἡ συγκίνησίς μου εἶναι βαθεῖα, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν στιγμήν, διότι τὸ τέλος τὸ ἱστορικῶς ἄσημον καὶ ἄδοξον τῆς Ὀμηρικῆς αἰγλῆς τῶν Μυκητῶν δύναται τοῦλάχιστον νὰ φωτισθῇ μὲ τὸ σελάγισμα μιᾶς ἄλλης ἀθανάτου ἱστορικῆς ἐποποιίας.

Μία ὅσον τὸ δυνατόν βραχεῖα καὶ σαφῶς ἱστορικὴ ἀναδρομὴ εἶναι ἀναγκαία, ὅπως μᾶς παρουσιάσῃ αὐτομάτως ὅσα ἀξιωματικῶς ἐλέχθησαν ἀνωτέρω. Ἡ ἀναδρομὴ αὕτη ἔχει ἀξίαν καὶ ψυχολογικὴν καὶ συναισθηματικὴν καὶ πολιτικὴν. Δύναται νὰ φωτίσῃ καὶ διὰ τὴν σήμερον ἀκόμη τὰ βήματα τὰ ἀσταθῆ, τὰ παραπαίοντα, τὰ ὀλισθηρά, ὄλων τῶν ἐθνῶν.

Ὁ Ὀμηρος, διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ἀποτελεῖ τὰς μεγάλας ἱστορικὰς γραμμὰς τῆς Προϊστορικῆς ἐποχῆς, μετὰ δὲ τὸν Ὀμηρον ἄρχεται ἡ καθαρῶς ἱστορικὴ ἐποχὴ τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τὴν πρώτην περίοδον αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς Ἑλλάδος εἶναι αἱ Μυκῆναι, ἡ Πύλος, ἡ Κνωσός, ὁ Ὀρχομενός. Εἰς τὴν δευτέραν περίοδον ὅλαι αὐταὶ αἱ πόλεις βυθίζονται εἰς τὴν ἀφάνειαν. Εἰς τὴν θέσιν των ἀνατέλλουν πρώτη ἡ Σπάρτη καὶ κάπως βραδύτερον αἱ Ἀθῆναι ὡς κύριοι πρωταγωνισταί. Δυστυχῶς διὰ τὰ ἱστορικὰ πεπρωμένα τῆς Ἑλλάδος παρέμειναν μέχρι τέλους καὶ ἀνταγωνισταί.

Τὸ πρᾶγμα καθίσταται ἱστορικῶς ὀδυνηρότερον, διότι ὑπάρχουν δύο ἀκόμη ἰσχυραὶ πόλεις ὡς δευτεραγωνισταί: Τὸ Ἄργος εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ αἱ Θῆβαι εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ἡ δεσποτεία τῶν δύο αὐτῶν πόλεων ἦτο περισσότερον ἐξευτελιστικὴ καὶ δι' αὐτὸ περισσότερον μισητὴ διὰ τὰς ὑπολοίπους μικρὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Κυρίως μισηταὶ ἦσαν αἱ Θῆβαι. Δι' αὐτὸ αἱ μὲν Πλαταιαὶ ἔθεσαν ἑαυτὰς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἀθηναίων, αἱ δὲ Θεσπιαὶ ὑπὸ τὴν τῶν Σπαρτιατῶν. Ἀντιστοίχως εἰς τὴν Πελοπόννησον αἱ Μυκῆναι καὶ ἡ Τίρυνς, φοβούμεναι τὸ γειτονικὸν Ἄργος, ἐτέθησαν ὡσαύτως ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Σπαρτιατῶν.

Γύρω ἀπὸ αὐτὰ τὰ ξηρὰ γεγονότα ἐξελίσσονται τώρα, δηλαδὴ κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, μερικὰ ἀπὸ τὰ συγκλονιστικώτερα γεγονότα εἰς τὴν ἱστορίαν πάντων τῶν Ἐθνῶν. Ἴδου μία ταχυτάτη ἀνασκόπησις.

Κατ' Ἀγούστον τοῦ 490 π. Χ. οἱ Ἀθηναῖοι, μετὰ ματαίας ἐπικλήσεις πρὸς τὴν Σπάρτην ἐξέρχονται μόνοι εἰς τὸν Μαραθῶνα. Δὲν εἶναι κἄν σωσταὶ δέκα χιλιάδες καὶ πρόκειται νὰ ἔλθουν εἰς χεῖρας πρὸς τοῦλάχιστον δεκαπλασίους φοβε-

ροὺς ἐχθρούς. Ἡ φήμη, ἣ ὅποια εἶναι μέγας παράγων τῆς στρατηγικῆς, ἔφερεν ἔως τότε ὡς ἀητητήτους τοὺς στρατοὺς τῆς Περσικῆς αὐτοκρατορίας. Τρόμος κατελάμβανε τοὺς ἀνθρώπους, μᾶς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ἀκόμη καὶ εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ ὀνόματος τῶν Μήδων¹. Εἰς αὐτὰς τὰς ἀγωνιώδεις στιγμὰς ὁ Μιλτιάδης προκηρύσσει, ὅτι ὅσοι ἀπὸ τοὺς δούλους ἀποφασίζουσιν νὰ πολεμήσουν εἰς τὸν Μαραθῶνα, θὰ γίνουσιν ἐλεύθεροι πολῖται, ἂν οἱ θεοὶ δώσουν τὴν νίκην. Τὸν ἐμμύθησαν κατόπιν πολλοὶ στρατηγοὶ τῆς Παγκοσμίου ἱστορίας.

Δὲν ἀπαιτεῖται τώρα μεγάλη προσπάθεια, διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις τί ἐσήμαιεν ἡ χειρονομία τῶν Πλαταιῶν εἰς τὰς στιγμὰς αὐτὰς τῆς ἀπελπισίας. Βλέπουσι αἰφνιδίως οἱ στρατιῶται τοῦ Μιλτιάδου νὰ κατέρχεται μία μακρὰ σειρὰ πολεμιστῶν τὰς ἐλικοειδεῖς ἀτραποὺς τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους. Ἦσαν οἱ ἥρωικοὶ ὀπλίται τῶν Πλαταιῶν. Διαβάντες τὸν Κιθαιρῶνα διέσχισαν τὴν Δεκέλειαν, ἀπρόσκλητοι, χωρὶς νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ κανεὶς, καὶ ἤδη κατήρχοντο πανστρατιᾷ διὰ νὰ συμμερισθοῦν τὸν ἀγῶνα καὶ τὸν κίνδυνον τῶν προστατῶν των.

Ἀκόμη καὶ συνθῆκαι ἐὰν ὑπάρχουν, τὰ ἔθνη εἰς αὐτὰς τὰς στιγμὰς λησμονοῦν καὶ τὰς ὑποχρεώσεις των καὶ αὐτὴν τὴν τιμὴν των. Ὁ Γεώργιος Grote εἶναι μία μεγάλη καὶ εὐγενῆς ἱστορικὴ φυσιογνωμία. Εἶναι τὸ πάρισον τοῦ ἰδικοῦ μας Παπαρηγοπούλου. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ Grote τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἐπεισόδιον²:

«Λίαν πιθανῶς οἱ Ἀθηναῖοι οὐδέποτε ἐσκέφθησαν νὰ ζητήσουν βοήθειαν ἀπὸ τὸν ἀδύνατον τοῦτον γείτονα, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου ἐν τούτοις ἐπέσυραν ἐναντίον των τὴν διαρκῆ ἔχθραν τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Βοιωτικῆς συμμαχίας. Ἡ ἔλευσις των εἰς τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν φαίνεται νὰ ὑπῆρξεν ἀθόρυμτος ἔκφρασις εὐγνωμοσύνης... Ἐν τούτοις πολλὰ ἄλλα πόλεις ἤθελον ἀγνοήσῃ καὶ τῆς εὐγενείας τὴν παρόρησιν καὶ τὴν φωνὴν τῆς λογικῆς, προκειμένου νὰ προκαλέσουν ἕνα νέον καὶ τρομερὸν ἐχθρόν. Ἐὰν ζυγίσωμεν καλῶς ὅλα τὰ περιστατικὰ τῆς περιπτώσεως — πρᾶγμα πού ἀπαιτεῖ κάποιον κόπον, διότι αἱ πηγαὶ μας προέρχονται ἀπὸ μεταγενεστέρως γενεάς, ὅποτε ἡ Ἑλλὰς εἶχε παύσει νὰ φοβῆται τοὺς Πέρσας — τότε θὰ μᾶς συγκλονίσῃ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἑθελοντικὴ αὐτὴ ἔξοδος τοῦ συνόλου τῆς δυνάμεως τῶν Πλαταιῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ πλέον κατανοητικὰ ἐπεισόδια τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Δικαίως ἐπροξένησεν ἀνεξάλειπτον ἐντύπωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐμνημονεύετο πάντοτε κατόπιν εἰς τὰς δημοτελεῖς τελετὰς ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου κήρυκος... Εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἱ ὅποιοι τότε ἐστρατοπέδουν εἰς τὸν Μαραθῶνα τὸ ἀποτέλεσμα πρέπει νὰ ὑπῆρξεν ἀφαντά-

1. ΗΡΟΔ. 6, 112.

2. G. GROTE, *A History of Greece V*, 57.

στωσ ζωηρόν και νά ἐνέπνευσε θάρρος, ὡς ἀπόδειξις ὅτι δὲν ἦσαν τελείως λησμο-
νημένοι ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα . . .».

Πράγματι, ὁ κῆρυξ τῶν Ἀθηναίων ἠύχετο ἔκτοτε νὰ καταπέμψη ὁ Θεὸς τὰ ἀγαθὰ ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Πλαταιεῖς. Ἡ πόλις ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πλήρη πολιτικά δικαιώματα. Εἰς τὴν μάχην ἔλαβον τιμητικῶς τὸ εὐώνυμον κέρας, καί, ὁμοῦ μετὰ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸ δεξιόν, ὑπῆρξαν οἱ κύριοι συντελε-
σταὶ τῆς νίκης. Εἰς τὴν Ποικίλῃν Στοᾶν ἐξωγραφήθη ἡ ἄφθιτος ἐκεῖνη δόξα ἐξ ἴσου διὰ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Πλαταιεῖς.

Ἀποῦμαι, διότι ὁ χρόνος δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἀναφέρω καὶ μερικά ἐπεισόδια τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν, ἔνδεκα ἔτη βραδύτερον, τὰ ὁποῖα εἰκονίζον ἀκόμη σαφέστερον τὴν πλήρη συναδέλφωσιν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Πλαταιῶν. Θὰ εἶπω μόνον τοῦτο, ὅτι ἐστρατήγει ἀκόμη τῶν ἡρωικῶν Πλαταιέων ὁ αὐτὸς στρατηγὸς τοῦ Μαραθῶνος, ὁ Ἀρίμνηστος καὶ ὅτι οὗτος εἰς τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν εἶχε παρατάξει ὀλιγωτέρους ὀπλίτας. Ἐπομένως ἡ ἐξοδος πρὸς τὸν Μαραθῶνα ὑπῆρξε πραγματικὴ πανστρατιά. Θεωρῶ μέγα εὐτύχημα τῆς ζωῆς μου, ὅτι ὁ Καλὸς Θεὸς τῆς Ἀρχαιολογίας ἠδόκησεν ὅπως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας δωρήσῃ εἰς τὸ Ἕθνος τὸν κοινὸν τάφον τῶν ἡρώων τούτων εἰς τὸν Μαραθῶνα. Εἰς τὸν τύμβον τῶν Πλα-
ταιέων δὲν ἀναπαύονται μόνον οἱ ἥρωες, οἵτινες ἔσωσαν τὸν Δυτικὸν πολιτισμὸν. Ἀναπαύονται καὶ αἱ ὑψηλαὶ ἰδέαι, τὰς ὁποίας ἠκούσατε ὀλίγον πρὶν: Ἡ ἐθνικὴ ἀξιοπρέπεια, ἡ πιστὴ φιλία, ἡ ἠθικὴ εὐαισθησία. Εἶθε, ὅπως οἱ νεκροὶ ἐκεῖνοι παραμένον ἔκτοτε ἀθάνατοι, ὁμοίως ἀθάνατοι νὰ παραμείνουν καὶ αἱ ἠθικαὶ αὐταὶ ἀξίαι εἰς τὴν μνήμην τῶν λαῶν.

Προχωροῦμεν περαιτέρω. Μετὰ τὸν παιᾶνα τοῦ Μαραθῶνος, ἔχομεν τὴν ἐνδοξοτέραν ἴσως στρατιωτικὴν τραγωδίαν τῆς Παγκοσμίου ἱστορίας. Δέκα ἔτη ἀκριβῶς εἶχον περάσει, ὅταν ὁ Λεωνίδα καὶ οἱ Τριακόςιοι ἔγραψαν μὲ τὸ αἷμα των τὸ ἔπος τῶν Θερμοπυλῶν. Τοὺς Τριακόςιους τοῦ Λεωνίδα ἐπλασίωνον στρα-
τιωτικά ἀποσπάσματα ἀρκετῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν καὶ ὀγδοήκοντα ὀπλίται τῶν Μυκηναίων³. Ὁ ἀριθμὸς εἶναι χαρακτηριστικὸς τῆς ἀσημότητος, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε καταλήξει ἡ ἄλλοτε βασιλεὺς τῶν ἡρώων καὶ τῶν ἡμιθέων. Εἶναι δὲ καὶ ἀπόδειξις τῆς πιστῆς φιλίας μεταξὺ Μυκηναίων καὶ Σπάρτης.

Τὰ ἱστορικὰ περιστατικά τὰ γνωρίζομεν ὅλοι. Θρίαμβος τῶν στρατευμάτων τοῦ Λεωνίδα τὰς δύο πρώτας ἡμέρας, ἡ περικύκλωσις καὶ ὁ ὄλεθρος κατὰ τὴν τρί-
την. Ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι τὰ συζητήσιμα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἐξακολουθοῦν ἔκτοτε νὰ ἀπασχολοῦν τοὺς εἰδικούς. Θὰ ἀπομονώσωμεν ἐδῶ ἓν μόνον. Τοῦτο δὲ

3. ΗΡΟΔ. 6, 111.

εἶναι οἱ παραμείναντες πλησίον τοῦ Λεωνίδα. Ἡ κυρία μας πηγή, ὁ Ἡρόδοτος, παρέχει λύσιν ταχέϊαν ἀλλὰ καὶ πλήρη χασμάτων. Παρέμειναν οἱ Θεσπιεῖς οἰκειοθελῶς καὶ οἱ Θηβαῖοι διὰ τῆς βίας. Ὡς ὁμηροὶ, λέγει ὁ Ἡρόδοτος. Ἀλλὰ ποῖος στρατηγὸς θὰ ἐδέχετο νὰ πολεμήσῃ μὲ ὁμήρους, μᾶς λέγουν παλαιοὶ καὶ νεώτεροι κριτικοί, μέχρι καὶ τῆς σήμερον. Ὁ Πλούταρχος ἔγραψεν ὀλόκληρον σύγγραμμα μὲ τὸν αὐστηρὸν καὶ ἄδικον τίτλον : «Περὶ τῆς Ἡροδότου Κακοηθείας». Δικαιότερόν πως χαρακτηρίζουν οἱ σημερινοὶ ἱστορικοὶ τὸν Ἡρόδοτον, ὁ ὁποῖος ἦτο φύσις ὄχι ἐρευνητικὴ, ἀλλὰ εὐχάριστος ἀφηγητὴς γράφων διὰ τὸν λαὸν καὶ ἀρόμενος ἐκ τοῦ λαοῦ. Μᾶς λέγουν ἀκόμη οἱ σημερινοὶ ἱστορικοί, ὅτι οἱ Θεσπιεῖς παρέμειναν διότι οὕτως ἢ ἄλλως θὰ ἦτο ἀθλία ἢ τύχη των, ἂν ἤθελεν ἐκλείπει ἢ Σπάρτη. Διὰ τοὺς Πελοποννησίους, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὰς πηγὰς μας ἔφυγον ὅλοι, δίδεται ἡ ἐρμηνεία, ὅτι εἶχον ἀκόμη νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὸν Ἴσθμὸν τῆς Κορίνθου, ἂν ἡ ἀνάγκη ἤθελε τὸ καλέσει, ἐπομένως ἐχρειάζετο ἡ ζωὴ των.

Ὅλα λογικὰ καὶ ὅλα ἀναπόδεικτα. Εἶναι ἀκριβῶς ἡ Ἀχιλλεῖος πτέρνα τῆς ἱστορίας ὅλοι αὐτοὶ οἱ λογικοὶ συνδυασμοί, τοὺς ὁποῖους διατυπώνει ὁ εἷς διὰ νὰ ἀμφισβητήσῃ ὁ ἄλλος, ὅλοι δὲ σοφοὶ ἱστορικοί. Ἴδον λοιπὸν καὶ οἱ ἰδικοὶ μας συλλογισμοί, οἱ ὁποῖοι βεβαίως δὲν θὰ ἐκφύγουν ἀπὸ τὸν ἀνωτέρω κανόνα.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μηδικῶν πολέμων εἶχεν ἤδη ὠριμάσει τὸ ἱστορικὸν συναίσθημα, ὅτι ὀλόκληρος ἡ Ἑλλάς, παρὰ τὴν φαινομενικὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν πόλεων τῆς, εἶχε διαιρεθῆ μεταξὺ Ἀθηῶν καὶ Σπάρτης. Πολλάκις ἐλέχθη ὅτι ἡ Ἑλλάς ἀποτελεῖ τὸ παγκόσμιον Σχολεῖον τῆς ἀνθρωπότητος. Σήμερον εἴμεθα ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἀκριβῶς ἀτμοσφαιρας καὶ τὴν αἰσθανόμεθα βαθύτατα καὶ βαρύτατα, ἂν θέλετε. Μόνον πού αἱ τότε πόλεις τῆς Ἑλλάδος εἶναι σήμερον τὰ μικρὰ ἔθνη. Αἱ τότε Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη καλοῦνται σήμερον ὑπερδυνάμεις. Ἐντελῶς ἀνεξάρτητος πολιτικὴ τῶν μικρῶν πόλεων τότε, ὅπως καὶ τῶν μικρῶν κρατῶν σήμερον, ἦτο ἀνύπαρκτος. Ἐὰν θέλῃ τις νὰ ἐρευνήσῃ ἀκριβέστερον, εὐκόλως θὰ εὕρῃ καὶ τότε ὅπως καὶ σήμερον τοὺς ἰσχυροὺς ἐπεμβαίνοντας ἢ καὶ εἰσβάλλοντας πρὸς ἐπιβολὴν τῆς τάξεως, πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ Πολιτεύματος, πρὸς ἀσφάλειαν μειονοτήτων καὶ πρὸ παντὸς πρὸς προστασίαν τῆς Εἰρήνης.

Ἐν προκειμένῳ ἡ θαναμαστὴ ἀφοσίωσις τῶν Πλαταιέων πρὸς τοὺς Ἀθηναίους δέκα ἔτη πρὶν εἶχε καταντήσει ἀσφαλῶς θρῦλος. Ἐπρεπε καὶ οἱ μικροὶ φίλοι τῆς Σπάρτης νὰ φανοῦν ἀντάξιοι. Ἐμειναν δι' αὐτὸ καὶ συναπέθανον οἱ Θεσπιεῖς εἰς τὰς Θερμοπύλας, ὅπως θὰ συναπέθνησκον οἱ Πλαταιεῖς μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ἂν ὁ Μαραθὼν κατέληγεν εἰς συμφοράν. Ὑπάρχουν ὅμως σοβαρώτατοι λόγοι νὰ

πιστεύσωμεν, ὅτι εἰς τὰς Θερμοπύλας ἔμειναν καὶ συναπέθανον ἐπίσης οἱ ὀγδοήκοντα Μυκηναῖοι. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν μόνον διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς λογικῆς. Εὐτυχῶς ὑπάρχει καὶ μία ρητὴ ἀρχαία μαρτυρία, ἀλλὰ τόσον κρυμμένη μέσα εἰς τὰ ἄλλα γεγονότα τῶν Θερμοπυλῶν, ὥστε παρέμεινε πρακτικῶς ἀπαρατήρητος. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ἡ σημασία τῆς δὲν ἀνεγνωρίσθη.

Ἦντοι, ὁ θρῦλος τῶν Θερμοπυλῶν παρουσιάζει τοῦτο τὸ φαινόμενον: Ὅτι τὸ μεγαλεῖον τῆς θυσίας τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης κατέπνιξε τὴν θυσίαν τῶν πιστῶν του συμμάχων, θυσίαν, ἃν θέλετε, πολὺ ὀδυνηροτέραν. Διότι ἐπὶ τέλους ἐκ τῶν ὀκτῶ ἢ δέκα χιλιάδων, τὰς ὁποίας ἡ Σπάρτη ἠδύνατο νὰ παρατάξῃ ἐθυσίασθησαν τριακόσιοι. Οἱ Θεσπιεῖς ὅμως ἦσαν ἐπτακόσιοι. Ἀπετέλουν τὸ σύνολον τῆς δυνάμεως τῆς μικρᾶς αὐτῆς πόλεως καὶ τοῦτο ἀκριβῶς προκαλεῖ καὶ πρέπει νὰ προκαλῆ τὸν βαθύτατον θαυμασμὸν καὶ τὴν συγκίνησίν μας. Ἐν τούτοις οὔτε στήλαι, οὔτε ἐπιγράμματα, οὔτε ἀφιερῶματα εἰς τὰ πανελλήνια ἱερὰ ἐτίμησαν ὅπως θὰ ἔπρεπε τὸ γεγονός⁵. Τὸ γνωρίζομεν μόνον ἐπειδὴ ἐνεθυμήθη ὁ Ἡρόδοτος νὰ τοῦ ἀφιερῶσῃ ὀλίγας λέξεις. Ἄν ὑπῆρχον εἰς τὴν σιωπῆν περὶ τῶν Μυκηνῶν καὶ πολιτικοὶ λόγοι δι' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴν *Damnatio memoriae* δὲν ἔχομεν στοιχεῖα νὰ κρίνωμεν. Γνωρίζομεν βεβαίως περὶ τοῦ δεσποτικοῦ χαρακτήρος τοῦ Πανσανίου μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν, ὅποτε τὸ γόητρον τῆς Σπάρτης ἔφθασεν εἰς τὸ ζενίθ. Κάτι γνωρίζομεν περὶ κοινῆς ἀγανακτήσεως. Ἀκούομεν ὅτι τὸ ἐπίγραμμα εἰς τοὺς Δελφούς ἀνέφερον ἐγωϊστικῶς τὸ ὄνομα τοῦ Πανσανίου. Ὅτι οἱ ἥρωικοὶ Πλαταιεῖς ἐτόλμησαν νὰ διαμαρτυρηθοῦν ἀναφανδόν, ὅτι κατόπιν τούτων οἱ Ἐφοροὶ τῆς Σπάρτης ἀπήλειψαν τὸ ὄνομα τοῦ Πανσανίου καὶ ἀνέγραψαν ὄλας τὰς Ἑλληνίδας πόλεις. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ συνέβη κάτι, τὸ ὁποῖον καὶ σήμερον εἰς ἀναλόγους περιπτώσεις συμβαίνει, λόγου χάριν κατὰ τὴν ἀπονομὴν τῶν παρασῆμων. Ἐμειναν ἐκτὸς μερικοὶ δικαιοῦμενοι καὶ περιελήφθησαν ἄλλοι ἐλάχιστα ἢ οὐδόλως δικαιοῦμενοι. Αὐτὰ ἀποδίδονται πρὸ παντός εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Σπάρτης.

Ἀξίζει τὸν κόπον νὰ ἀφιερῶσωμεν ὀλίγας λέξεις διὰ τὴν περίφημον ἐκείνην ἐπιγραφὴν τῶν Δελφῶν, ἡ ὁποία σώζεται ἐπὶ τῆς στήλης τῶν τριπλῶν χαλκίνων ὄφρων μέχρι σήμερον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Μὲ τὸν ἐγωισμόν τοῦ Πανσανίου συνειργάσθη καὶ ἡ Μοῦσα τοῦ Σιμωνίδου. Εἰς αὐτὸν ἀνῆκε τὸ ἐπίγραμμα κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Πανσανίας ἀφιέρωσε τὸ ἀνάθημα («ἐπεὶ στρατὸν ὤλεσε Μήδων»). Οἱ Ἐφοροὶ τῆς Σπάρτης διέταξαν νὰ ἀποξεσθῇ τὸ

5. Τοὺς Θεσπιεῖς ἕμει ἐν ἐπίγραμμα τῆς Πλαταινῆς Ἀνθολογίας (Append. 94) φερόμενον ὡς Φιλιάδου Μεγαρέως. Παρέχει τὴν ἐντύπωσιν ρητορικοῦ ἢ σχολικοῦ γυμνάσματος καὶ εἶναι κενὸν ἱστορικῆς ἐννοίας.

ἐπίγραμμα καὶ ἀντ' αὐτοῦ νὰ ἀναγραφοῦν τὰ ὀνόματα ὄλων τῶν πόλεων, ὅσαι μετέσχον τοῦ ἀγῶνος.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιγραφῆς, μᾶς λέγουν οἱ σύγχρονοι ἱστορικοί, εἶναι γνησίως Λακωνικὴ. Εἶναι ἀληθές, πρέπει ὅμως νὰ προστεθῆ, ὅτι εἶναι καὶ ἀπλοϊκὴ, τοῦλάχιστον ὅσον καὶ ἡ συνθήκη μεταξὺ Ἑλλείων καὶ Ἑραιέων. Ἐκεῖ ἀντὶ οἰασθήποτε ἄλλης χρονολογήσεως, ἀναφέρεται, ὅτι ἡ ἑκατονταετῆς συμμαχία «νὰ ἀρχίζῃ ἀπὸ τοῦ παρόντος ἔτους» (ἄρχοι δὲ κα τοῖ). Ἐνομήσθη ὅτι τὸ ἔτος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μετ' ὀλίγον χρόνον θὰ ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ ταυτισθῆ, ἀπέκτα διὰ τῆς συνθήκης παγκόσμιον ἀναγνώρισιν. Περίπου τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὸ προοίμιον τῆς Δελφικῆς ἐπιγραφῆς, διότι λέγει ἀπλῶς: Οἱ ἐξῆς ἐπολέμουν τὸν πόλεμον. Ἄς φαντασθῆ τις τί θὰ συνέβαινεν, ἂν ἀνεκαλύπτετο τεθραυσμένον τὸ τμήμα τοῦτο τῆς ἐπιγραφῆς καὶ πόση μελάνη θὰ ἐξωθεύετο διὰ νὰ ταυτίσουν οἱ ἱστορικοὶ τὸν ἄγνωστον πόλεμον.

Εὐθὺς κατόπιν ἀρχίζουν ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων. Ἐχει δὲ ἤδη παρατηρηθῆ τὸ γεγονός, ὅτι λείπουν ἡ Σέριφος, ἡ Κρότων καὶ ἡ Πάλη τῆς Κεφαλληνίας. Ὑπάρχον ἀποξέσεις ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ καὶ ὑπάρχον καὶ προσθήκαι μερικῶν ὀνομάτων, διότι εἶναι ἔξω τῆς κανονικῆς σειρᾶς. (Οἱ Ἑλλεῖοι, φίλοι τῶν Λακεδαιμονίων, ἔχουν ἀναγραφῆ.) Εἶναι ἐν τούτοις γνωστὸν ὅχι μόνον ἀπλῶς ὅτι δὲν μετέσχον τῆς μάχης. Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, λόγῳ ἐσφαλμένων χειρισμῶν τῆς τελευταίας στιγμῆς. Οἱ Ἑλλεῖοι ὅμως δὲν ἦσαν κἂν παρόντες. Ἦλθον ἀργά, μετὰ τὴν μάχην, ἐφ' ᾧ καὶ ὕστερον οἱ στρατηγοὶ των ἐστάλησαν εἰς ἐξορίαν⁶.

Πρέπει νὰ προστεθῆ ἀκόμη, ὅτι ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἀνάλογος ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν ὁποῖαν πάλιν ἀπουσιάζουν καὶ ἄλλαι πόλεις, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Θεσπιεῖς⁷.

Μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τοῦτο δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν τὴν ἐρμηνείαν, διατὶ ἡ ἱστορία ἀνεπαρκῶς μὲν ἐτίμησε τοὺς Θεσπιεῖς ἐξέχασε δ' ἐντελῶς τοὺς Μυκηναίους. Ἐπιμένω ὡς πρὸς τοὺς Μυκηναίους, διότι ἀφορμῶμαι πάντοτε ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἄνευ λόγου θὰ ἦτο ἀδύνατον, μεταξὺ ὄλων τῶν ἄλλων Πελοποννησίων, οἱ ὁποῖοι ἔφηνον ἀπὸ τὰς Θερμοπύλας, νὰ μνημονεύεται ρητῶς ἢ μία καὶ μόνη ἐξαίρεσις τῶν Μυκηναίων.

Αἱ Μυκῆναι, ὡς νὰ ἐφθόνησε τὴν δόξαν των ἡ Φήμη, ἐλησμονήθησαν σχεδὸν ὀλοτελῶς μετὰ τὴν θαυμαστὴν ἐποχὴν τῶν ἡρώων. Ὁ Ἡρόδοτος δὲν τὰς ἐπεσκέ-

6. A. R. BURN, *Persia and the Greeks*, σ. 543-4.

7. ΠΑΥΣ. 5, 23, 1. Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικὴ ἡ φράσις: «Πλαταιεῖς δὲ μόνοι Βοιωτῶν».

φθη ποτέ και δὲν ἀφιέρωσε λέξιν εἰς τὴν δόξαν των και εἰς τὰ μνημεῖά των, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀκόμη ἐμφανεστάτα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του.

Ὁ Θουκυδίδης, μόνον εἰς τὸ προοίμιόν του ἀφιερώνει εἰς τὰς Μυκήνας ὀλίγας λέξεις και φρονεῖ μάλιστα, ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξαν μεγάλη πόλις⁸. Ὁ πατήρ τῆς Γεωγραφίας, ὁ Στράβων, ὁμοίως. Αὐτὸς οὗτος ὁ Πανσανίας, ὁ ἐπιλεγόμενος Περικληγῆς, ὁ ἐπαγγελματικὸς ἐρειπιολόγος και ἀρχαιοδίφης, καθιστᾷ φανερόν ἀπὸ τοῦ λόγου του, ὅτι δὲν ἐπροχώρησε πέραν τῆς Πύλης τῶν Λεόντων⁹. Μᾶς λέγει ἀπλῶς, ὅτι διατηροῦνται ἀκόμη τμήματα τοῦ Κυκλωπείου τείχους και ἡ ἐν λόγῳ Πύλη. Ἀναφέρει προσέτι τοὺς τάφους, ἀορίστως ὅμως, και τέλος ὅτι ἐντὸς τῶν ἐρειπίων ὑπάρχει ἡ κρήνη Περσεεία. Ἀφιερώνει εἴκοσι στίχους ἐν συνόλῳ εἰς τὴν σπουδαιότατην πόλιν τοῦ ἡρωικοῦ Αἰῶνος τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον οἱ ἐπτὰ περιγράφουν τὰ ἐρεῖπια. Οἱ ὑπόλοιποι εἶναι ἄκαρποι προσπάθειαι περὶ τὴν ὀνομασίαν τῶν τάφων και τοὺς θρύλους Ἀγαμέμνονος, Κασσάνδρας και ἄλλων ὑπαρκτῶν ἢ ἀνυπάρκτων προσώπων.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ Πανσανίας μᾶς εἶναι πολύτιμος. Ἄν ἀνοίξετε τὰ βιβλία περὶ Μυκηρῶν¹⁰ θὰ ἴδετε ὅτι τὰς Μυκήνας κατέσκαφαν οἱ Ἀργεῖοι κατὰ τὸ 467 π. Χ. ἀπὸ μῖσος και ζηλοτυπίαν. Ταῦτα βασίζονται εἰς τὸν Πανσανίαν, ὁ ὁποῖος, προτοῦ κάμῃ τὴν μνημονευθεῖσαν στοιχειώδη περιγραφὴν τῶν ἐρειπίων, ἐφρόντισεν εὐτυχῶς νὰ προτάξῃ τὰ ἐξῆς: «Μυκήνας δὲ Ἀργεῖοι καθεῖλον ὑπὸ ζηλοτυπίας. Ἑσχαζόντων γὰρ τῶν Ἀργείων κατὰ τὴν ἐπιστρατείαν τοῦ Μήδου, Μυκηραῖοι πέμπουσιν ἐς Θερμοπύλας ὀγδοήκοντα ἄνδρας, οἱ Λακεδαιμονίους μετέσχον τοῦ ἔργου. Τοῦτο ἦνεγκέ σφισιν ὄλεθρον τὸ φιλοτιμίμημα παροξύναν Ἀργεῖους».

Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον, διότι δεικνύει μὲ ἀρκετὴν σαφήνειαν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὁ Πανσανίας, λόγω γνωστῆς ἀμελείας τοῦ ὕφους του παρέλειψε νὰ δηλώσῃ ρητῶς. Ὅτι δηλαδὴ οἱ Μυκηραῖοι ἔμειναν ἐθελονταὶ και ἐθυσιάσθησαν μετὰ τοῦ Λεωνίδα. Τοῦτο ἴσως θέλει νὰ δηλώσῃ ἡ φράσις «μετέσχον τοῦ ἔργου». Δηλαδὴ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἔργου, τοῦ πασιγνώστου ἔργου, τοῦ ἔργου τῶν Τριακοσίων. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (479) ἐπολεμήθη ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν, ἡ ὁποία και ἀπληθυνέρωσεν ὀριστικῶς τὴν Ἑλλάδα. Ἐκεῖ και πάλιν ἀπέσχον οἱ Ἀργεῖοι, ἐνῶ οἱ Μυκηραῖοι και Τιρόνθιοι ὁμοῦ μετέσχον μὲ 400 ὀπλίτας. Ἀλλὰ πρῶτον τὴν

8. ΘΟΥΚ. 1, 9 - 10.

9. ΠΑΥΣ. 2, 16, 5.

10. WACE, *Mycenae*, σ. 7, 8 και 12. G. MYLONAS, *Ancient Mycenae*, σ. 7.

μάχην διεξήγαγον ἐκεῖ μόνον οἱ Σπαρτιᾶται, οἱ Τεγεᾶται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Ὅλοι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, λόγω ἐσφαλμένων χειρισμῶν, εὐρέθησαν ἀπόντες κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμήν. Τινὲς Πελοποννησιακαὶ πόλεις μάλιστα (Ἡλεῖοι καὶ Μαντινεῖς), ἔλαβον αὐστηρότατα μέτρα ἐναντίον τῶν στρατηγῶν των, ὡς ἀτιμασάντων τὴν πατρίδα.

Δεύτερον καὶ κυριώτερον, ὁ Πανσανίας ρητῶς μνημονεύει, ὅτι τὴν ζηλοτυπίαν τῶν Ἀργείων προεκάλεσαν αἱ Θερμοπούλαι. Ποίαν ὁμως ζηλοτυπίαν, ἃν οἱ Μυκηναῖοι εἶχον ἀποχωρήσει καὶ ἐκεῖθεν ἀναιμάκτως, ὡς συνέβη μὲ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν;

Πιστεύει λοιπὸν ὁ Πανσανίας, ὅτι οἱ ὀγδοήκοντα Μυκηναῖοι ἀπέθανον εἰς τὰς Θερμοπούλας. «Μετέσχον τοῦ ἔργου» σημαίνει ὅτι μετέσχον εἰς τὸ μέγα ἔργον τοῦ θανάτου. Εὐτυχῶς, ὅ,τι ἐλησμόνησε νὰ δηλώσῃ ρητῶς ἐνταῦθα, εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον του τὸ ἐνεθυμήθη βραδύτερον, εἰς τὸ δέκατον καὶ τελευταῖον¹¹, ὅπου ὁ λόγος καὶ πάλιν περὶ Θερμοφυλῶν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς εἰσβολῆς τῶν Γαλατῶν. Ἐκεῖ, ἄνευ οὐδενὸς ἐνδοιασμοῦ καὶ ὡς κάτι πολλὸ γνωστόν, εἰς αὐτὸν τοῦλάχιστον, ἀναφέρει ἐπὶ λέξει: «Πλὴν γὰρ Λακεδαιμονίων τε αὐτῶν καὶ Θεσπιέων καὶ Μυκηναίων προαπέλιπον τὸ πέρας τῆς μάχης οἱ λοιποί».

Ἡ φύσις τῆς μαρτυρίας τοῦ Πανσανίου εἶναι τοιαύτη, ὥστε δὲν φρονῶ ὅτι συγχωρεῖται ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν της. Ἐπίτηδες ἐφρόντισα νὰ τονίσω ἀνωτέρω, πόσον ὀλίγη προσοχὴ εἶχον τῆς αἰ ἀδυνατισμέναι Μυκῆναι ἐκ μέρους τῶν συγγραφέων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Οὐδεμία πολιτικὴ σκοπιμότης, οὐδὲν ἀπώτερον συμφέρον, οὐδεμία δημιουργία τίτλων ὑπάρχει ἐνταῦθα, ὡς εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκεῖνας, καθ' ἃς νοθεύεται σκοπίμως ἡ ἱστορία. Ὁ Πανσανίας ἦτο ἀδύνατον νὰ χαλκεύσῃ τὴν εἶδησιν. Τὴν ἐγνώριζεν ἐκ παλαιότερων πηγῶν, τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται καὶ ἐδῶ καὶ ἀλλαγῶ λίαν ἐγκρατῆς.

Τοῦ Ἡροδότου ἡ σιωπὴ ἐξηγεῖται ἐξ ἀγνοίας. Ὅπως ἐλέχθη ἀνωτέρω, τὰς Μυκῆνας δὲν ἐπεσκέφθη ποτέ. Ἐν τὰς ἐπεσκέπτετο, ἦτο ἀκόμη καιρὸς διὰ νὰ τοῦ τὸ ἔλεγε κάποιος υἱὸς ἢ καὶ ἀδελφὸς τῶν πεσόντων ἡρώων. Θὰ τοῦ τὸ ἔλεγεν ὁ λαός, ὁ ὁποῖος ἦτο ἢ προσφιλὴς πηγὴ του. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον, ἐνῶ μνημονεύει ἀσήμαντα πράγματα, παραλείπει ἐνίοτε νὰ μάθῃ καὶ νὰ μνημονεύσῃ σπουδαιότατας ἱστορικὰς εἰδήσεις. Ἐπὶ παραδείγματι: Παρέδωκεν εἰς τὴν ἀθανασίαν¹² ἕνα κάποιον Μεγακρέοντα Ἀβδηρίτην. Τοῦ ἀφιερώνει ἐν κεφάλαιον ὀλόκληρον δι' «ἔπος εὖ εἰρημένον», δηλαδὴ ἐπειδὴ εἶπε μίαν ἐξυπνάδα περὶ Ξέρ-

11. ΠΑΥΣ. 10, 20, 2.

12. ΗΡΟΔ. 7, 120.

ξον. Ἐλησμόνησεν ὅμως νὰ ἀναφέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ Μηχανικοῦ, ὅστις ζεύξας τὸν Ἑλλήσποντον ἐξετέλεσεν ἐν ἀπὸ τὰ μέγιστα τεχνικὰ ἔργα τῆς Ἀρχαιότητος. Ἄν ἡμεῖς γνωρίζωμεν σήμερον ὅτι ἦτο ὁ Ἄρπαλος, ὅστις ἦτο καὶ σπουδαῖος ἀστρονόμος, βελτιώσας μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν ἡμερολογιακὴν Ὀκταετηρίδα, τὸ ὀφείλομεν εἰς ἐν θραῦσμα Ἀλεξανδρινοῦ παπύρου¹³. Δὲν εἶναι λοιπὸν νὰ ἐκπλήττεται τις, οὐδὲ καὶ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν εἶδησιν τοῦ Πανσανίου, ἐπειδὴ δὲν περιέχεται εἰς τὸν Ἡρόδοτον.

Θεωρῶ πράγματι περιεργον, ὅτι καὶ οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ παρεῖδον τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα. Γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τὰς Θερμοπύλας εὐρέθησαν 4000 Ἑλληνες νεκροί. Οἱ ἱστορικοὶ προσεπάθησαν νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ πρᾶγμα μὲ τοὺς εἰλωτας, ἀκόμη καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος. Ἐγὼ δὲν θὰ ἐξεπληττόμην, ἂν μίαν ἡμέραν ἢ Ἐπιστήμη ἀνεκάλυπτε καὶ ἄλλους ἐνδόξους ἐθελοντὰς τοῦ θανάτου, πλὴν τῶν Μυκηναίων. Οἱ πλεῖστοι νεώτεροι ἱστορικοὶ σιωποῦν τελείως περὶ τὸ συμβάν. Ὁ Grundy ἀναφέρει ἀπλῶς τὴν εἶδησιν τοῦ Πανσανίου¹⁴ μέσα εἰς μίαν παρενθῆσιν, χωρὶς καμμίαν ἄλλην παρατήρησιν, πλὴν τοῦ ὅτι ὁ Πανσανίας ἀκολουθεῖ μίαν παράδοσιν. Βεβαίως ἀκολουθεῖ μίαν παράδοσιν καὶ δὲν βλέπει τις ποῖος θὰ εἶχε συμφέρον νὰ δημιουργήσῃ ἀνύπαρκτον γεγονὸς ὑπὲρ τῶν πτωχῶν Μυκηναίων. Ὁ Grote¹⁵ ἀναφέρει ἐπίσης ἀπλῶς τὴν εἶδησιν τοῦ Πανσανίου, μετὰ τῆς παρατηρήσεως ὅτι εἶναι «πιθανῶς ἀνακριβής». Διὰ ποῖον λόγον, δὲν μᾶς ἐξηγεῖ.

Οὔτω λοιπὸν καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ πολύτιμος εἶδησις τοῦ Πανσανίου ἀποκαθιστᾷ ἐν ἱστορικῶν γεγονός. Τοῦτο ὄχι μόνον ἀποδίδει ἱστορικὴν δικαιοσύνην εἰς τὰς ἥρωικὰς Μυκήνας, ἀλλὰ καὶ συμπληρῶνει εἰς τὰς λεπτομερεῖας του τὸ «ἀδιαφιλονεικήτως ἐν ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων ἐπεισοδίων τῆς Ἱστορίας», ὡς χαρακτηρίζει τὰς Θερμοπύλας ὁ Grundy¹⁶.

Πόσον θὰ ἦτο κανεὶς εὐτυχής, ἂν ἠδύνατο νὰ σταματήσῃ ἐδῶ μὲ τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἑλλήνων. Τοὺς λόγους αὐτοὺς μελαγχολίας τοὺς εἶπον ἐπανειλημμένως οἱ ἱστορικοὶ. Ἀνστηχῶς ἡ Ἱστορία πρέπει νὰ εἶναι ἀνοικτίρμων, διότι εἶναι καὶ Δικαιοσύνη. Εἶναι, ἂν θέλετε, μήτηρ τῆς Δικαιοσύνης. Δὲν θὰ περάσῃ πολλὸς καιρὸς, καὶ αἱ μικραὶ ἐκεῖναι πόλεις τῶν ὁποίων ἡ ἥρωικὴ αὐτοθυσία φέρει δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, θὰ ὑποστοῦν τύχην οἰκτρὰν καὶ δὴ ἀπὸ τοὺς τέως προστάτας καὶ συμμάχους. Αὐτὸς εἶναι ἀκριβῶς ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον καὶ οἱ σημερινοὶ εἰρη-

13. HERMANN DIELS, *Antike Technik*, σ. 4 καὶ 30, σημ. 1, πίν. IV αὐτόθι.

14. GRUNDY, *The Great Persian War*, 1901, σ. 306.

15. GROTE, ἔ. ἀ. σ. 204.

16. GRUNDY, ἔ. ἀ. : «Undeniably one of the most remarkable episodes in history».

νιστικοί οργανισμοί αποτελοῦν ἀνακούφισιν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ καταπείθουν, δυστυχῶς, διότι ἀνωφελεῖς ἀπέβησαν καὶ τότε.

Ἔχει παρατηρηθῆ ἤδη, ὅτι ἡ σημερινὴ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν εἶναι καὶ αὐτὴ προῖον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἐδημιούργησε τὰς ἀμφικτιονίας. Αἱ ἀμφικτιονίαι ἦσαν εἰς πλήρη δρᾶσιν κατὰ τὸ πέρας τῶν Μηδικῶν πολέμων. Εἶχον ἀναπτύξει καὶ εὐρύτεραν δρᾶσιν. Ἐκπολιτιστικὴν, εἰρημιστικὴν, κοινωνικὴν καὶ ἄλλην, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι πρότυπα καὶ τῆς σημερινῆς UNESCO. Εἶχον δημιουργήσῃ ἤδη κοινὴν συνείδησιν καὶ ὑπῆρχεν ἀφθονος φιλολογία περὶ αὐτάς, ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν ἐδῶ νὰ διατρίψωμεν περισσότερον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ εἴπωμεν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα καὶ σήμερον εἶναι διάχυτος ἰδέα πανταχοῦ. Ὅτι δηλαδὴ τὰ μικρὰ ἔθνη ὅπως δῆποτε καὶ τότε ἐπειθαρχοῦντο, ἀκόμη καὶ κατεδικάζοντο καὶ ἐπειθαναγκάζοντο. Τὰ μεγάλα ὅμως ἦσαν ἀσύδοτα καὶ εἰς τὸ τέλος οἱ Ὄργανισμοὶ ἐκεῖνοι τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ παρεμερίζοντο καὶ ἠχρηστεύοντο.

Ἴσως ἐν μόνον παράδειγμα δύναται νὰ ἀναφερθῆ ἐδῶ. Πρῶτον, διότι ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ θέμα μας. Δεύτερον, διότι ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τοῦ σημερινοῦ NATO, ὥστε καὶ ὁ θεσμὸς οὗτος ὑπῆρξε δημιούργημα Ἑλληνικόν.

Πρόκειται περὶ τοῦ λεγομένου ὄρκου τῶν Πλαταιῶν, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐμελετήθη ἐπιμελέστερον. Τὸν ἀναφέρουν καὶ οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, οἱ ρήτορες κυρίως, ἀλλὰ τώρα τὸν γνωρίζομεν καλῶς ἀπὸ μίαν ἐπιγραφήν τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀφιερῶσει εἰς Δίον ὁ Δίωνος ἐξ Ἀχαρνῶν. Πρόκειται περὶ τοῦ ἑξῆς :

Ὅταν ὁ στρατὸς τῶν Πελοποννησίων, βαδίζων πρὸς Πλαταιάς, ἔφθασεν εἰς Ἐλευσίνα, ἠνώθησαν ἐκεῖ καὶ οἱ 8000 Ἀθηναῖοι. Ἔγινε κοινὴ θυσία πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ συνετέθη ὁ ὄρκος, ὁ ὁποῖος ἤρωνε διὰ πρώτην φορὰν ὅλας τὰς πόλεις, μικρὰς καὶ μεγάλας, ὡς τώρα τὸ NATO ἐνώνει μικρὰ καὶ μεγάλα Ἔθνη. Ὅλοι ἀπὸ κοινοῦ ὠρκίσθησαν, ὅπερ ἦτο τὸ μόνον μέσον τότε διὰ νὰ κλείσῃ μία διεθνῆς συνθήκη. Καὶ μερικαὶ παράγραφοι τοῦ ὄρκου ἔχουν ὡς ἑξῆς : «Θὰ πολεμήσω μέχρι θανάτου καὶ δὲν θὰ θεωρήσω τὴν ζωὴν μου τιμιωτέραν τῆς ἐλευθερίας... Ποτὲ δὲν θὰ ὑπαναχωρήσω... καὶ θὰ πράξω ὅ,τι ὁ ταξίαρχος ἢ ὁ ἐνωμοτάρχης θὰ διατάξῃ. Θὰ θάψω ὅλους τοὺς νεκροὺς, οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν εἰς συμμάχους... Ποτὲ δὲν θὰ ἐγείρω χεῖρα κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τῆς Σπάρτης, κατὰ τῶν Πλαταιῶν καὶ κατὰ πάσης πόλεως ἀνηκούσης εἰς τοὺς Συμμάχους... Ποτὲ δὲν θὰ συντελέσω νὰ περιέλθουν εἰς κατάστασιν λιμοκτονίας ἢ νὰ ἀποστερηθοῦν τοῦ ὕδατος, εἴτε εἴμεθα ἐν εἰρήνῃ, εἴτε ἀκόμη καὶ ἐν πολέμῳ».

Μετὰ τὰ δείγματα ταῦτα ἀνωτερότητος καὶ πολιτισμοῦ τὰ ἀσυνήθη εἰς τοὺς ἀρχαίους λαοὺς, ἐπακολουθοῦν οἱ ὄρκοι τῶν κυρώσεων : «Ἐὰν τηρῶ τοὺς ὄρκους,

να καταπέμψη υγείαν ὁ Θεός. "Αν ὄχι, να πέση θανατικόν. "Αν ναί, ἡ πόλις μου ποτέ να μὴ διαρπαγῆ. "Αν ὄχι, να λεηλατηθῆ. "Αν ναί, ἡ χώρα μου να προοδεύη. "Αν ὄχι, να ἐρημωθῆ. "Αν ναί, αἱ γυναῖκες να γεννοῦν τέκνα, ὅμοια πρὸς τοὺς πατέρας των. "Αν ὄχι, τότε τέρατα. "Ὡσαύτως καὶ τὰ κτήνη να πολλαπλασιάζονται κατὰ φύσιν. "Αν ὄχι, τότε να γεννοῦν τέρατα».

Ὡς ἀπαραίτητα σχόλια ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ να ἐπεξηγήσω μόνον τρία σημεῖα. Πρῶτον: Ταξίαρχος εἶναι Ἀθηναϊκὸς στρατιωτικὸς ὄρος, ἐνωμοτάρχης δὲ Σπαρτιατικὸς, ὅπερ σημαίνει τὴν κοινὴν σύνταξιν τοῦ ὄρκου.

Δεύτερον: Ἡ διάταξις περὶ τοῦ ὕδατος, τόσον χαρακτηριστικὴ ὡς πρὸς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἀγρίων ἡθῶν τοῦ πολέμου, ὑπάρχει καὶ εἰς τὰς Ἀμφικτιονίας, ὅπερ σημαίνει τὴν φιλολογικὴν, ἀλλὰ φεῦ μόνον φιλολογικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ὀργανώσεων τούτων τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Τρίτον καὶ κυριώτερον: Ἀπὸ τὰς ἀσθενεῖς πόλεις τοῦ Ἑλληνικοῦ ΝΑΤΟ μνημονεύονται μόνον αἱ Πλαταιαί. Σημεῖον τοῦ σεβασμοῦ καὶ θαυμασμοῦ πρὸς τὴν μικρὰν ἡρωικὴν πόλιν.

Ὅλα αὐτὰ τὰ ὀφείλομεν εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν τῶν Ἀχαρνῶν. Διὰ να γίνῃ νοητότερος ὁ χαρακτηρισμὸς ΝΑΤΟ, τὸν ὅποιον μετεχειρίσθην, πρέπει να ἀναφέρω καὶ μερικὰ συμπληρωματικά, τὰ ὅποια μᾶς διέσωσεν ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν Βίον τοῦ Ἀριστείδου. Ὁ Ἀριστείδης, ὡς γνωστόν, ἦτο ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν. Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν συνήφθη ἐπὶ τέλους τὴν Τετάρτην Βοηδρομιῶνος, ἤτοι Σεπτεμβρίου, ἀντιστοιχοῦντος ὁμῶς πρὸς τὸ τέλος Αὐγούστου τοῦ σημερινοῦ ἡμερολογίου. Ἐνδεκα ἔτη πρὶν, σχεδὸν ἀκριβῶς κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πλαταιεῖς εἶχον πολεμήσει ὁμοῦ ὑπὸ τὸν Μιλτιάδην. Τώρα ἐπολέμουν ἐκ νέου ὁμοῦ ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην, ὅστις εἶχε μετὰσχει καὶ εἰς τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος. Τῶν ἡρωϊκῶν Πλαταιέων ἐστρατήγηε καὶ εἰς τὰς δύο μάχας ὁ ἴδιος στρατηγός, ὁ Ἀρίμνηστος. Ἡ νίκη τοῦ Μαραθῶνος ἔφερε τοπικὸν χαρακτῆρα. Ἡ μάχη ὁμῶς τῶν Πλαταιῶν ἦτο ἡ πρώτη Πανελληνίος, ἀφότου ὁ Ἀγαμέμνων εἶχεν ὀδηγήσει σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν εἰς τὴν Τροίαν. Ἦτο ἡ ἐπιφανεστάτη ὄλων τῶν Ἑλληνικῶν μαχῶν καὶ νικῶν, ὅπως ὀρθῶς τὴν ἐχαρακτήρισεν ὁ Ἡρόδοτος. Τὰ ἀποτελέσματα, κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ ὑπῆρξαν ἀνάλογα. Θὰ προσπαθήσωμεν να ἀπομονώσωμεν ὅσα ἔχουν θέσιν ἐδώ.

Πρώτιστον καθῆκον ἦτο ἡ θυσία πρὸς τοὺς Θεοὺς μετὰ τὴν νίκην. Τὸ πῦρ ὁμῶς εἶχε μολυνθῆ ὑπὸ τῶν βαρβάρων. Ὁ Θεὸς ἀπήτησεν ἀγνὸν πῦρ ἐκ Δελφῶν. Ἐγείρεται ὁ ἡρωϊκὸς Πλαταιεὺς Εὐχίδας. Ἀσφαλῶς ἦτο ἀκόμη κεκμηκὸς ὑπὸ τῆς μάχης. Ἀλλ' ὑπόσχεται να φέρῃ τὸ ἱερὸν πῦρ «ὡς ἐνδέχεται τάχιστα». Φθάνει πτερόπους εἰς τοὺς Δελφούς. Ἀγνίζει τὸ σῶμα, στεφανοῦται μὲ δάφνην. Λαμ-

βάνει ἀπὸ τοῦ βωμοῦ τὸ ἀγνὸν πῦρ καὶ πτερόπους ὀρμᾶ πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν. Φθάνει εἰς τὰς Πλαταιάς, καὶ ἦτο ἀκόμη ἡμέρα, διανύσας χιλίους σταδίους. Παραδίδει τὸ πῦρ καὶ ἀσπάζεται τοὺς πολίτας. Ἔπεσεν εὐθὺς καὶ μετὰ μικρὸν ἐξέπνευσεν. Οἱ Πλαταιεῖς τὸν ἔθαψαν μετὰ σεβασμοῦ καὶ θαυμασμοῦ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τῆς Εὐκλείας Ἀρτέμιδος. Παραδίδεται ἀκόμη καὶ τὸ ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον εἶχε χαράχῃ ἐπὶ τοῦ τάφου του :

« Εὐχίδας πνθῶδε θρέξας ἦλθε τᾶδ' αὐθημερόν ».

Εἶναι τροχαϊκὸς τετράμετρος, δηλαδή ὁ δεκαπεντασύλλαβος τῆς Νεοελληνικῆς Μούσης. Παραβαλλόμενος πρὸς τὰ ὑφιπετῆ ἐπιγράμματα τοῦ Σιμωνίδου εἶναι ἄμουσος καὶ πτωχός. Ἐπαρχιακῆς μούσης προῖόν. Δι' ἡμᾶς ὅμως ἐδῶ λογίζεται ὅπως καὶ ὁ Ἔθνικὸς ὕμνος. Ἄν θέλῃ τις, ἡμπορεῖ καὶ νὰ τὸν τραγουδήσῃ ἐπὶ τῆς μουσικῆς τοῦ Ἔθνικοῦ μας ὕμνου. Εἶναι ὁ Ἔθνικὸς θούριος τῆς ἀθλητικῆς ἀρετῆς τῶν Ἑλλήνων. Καὶ τὸ ἐπεισόδιον, ὡς ἐπεισόδιον, εἶναι πολὺ ἱστορικώτερον ἀπὸ τὸ τοῦ Μαραθωνοδρόμου. Ἐν τούτοις παγκοσμίου ἀθανασίας ἔτυχε μόνον τὸ δεύτερον. Ἴσως διότι τὰ 42 χιλιόμετρα τοῦ Μαραθωνίου δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ τὰ διανοηθῇ εὐκολώτερον ἀπὸ τὰ σχεδὸν πενταπλάσια¹⁷ τοῦ Πλαταικοῦ ἄθλου, ὁ ὁποῖος ἐβυθίσθη ἔκτοτε εἰς τὴν ἀχλὺν τῆς Ἱστορίας. Δὲν ἴσταντο ὀπισθὲν τοῦ αἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Μαραθῶνος.

Δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχεν ἰδρῶσει πρὸ πολλοῦ τὸ Μανσωλεῖον τῶν ἡρώων τῆς, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ φιλοξενηθοῦν ἔστω καὶ ὀνομαστὶ μόνον αἱ μεγάλοι αὐταὶ μορφαὶ μέχρι καὶ τοῦ σημερινοῦ ἀγνώστου Στρατιώτου ; Καὶ τί καλύτερον διδασκαλεῖον δύναται νὰ ὑπάρξῃ διὰ ξένους καὶ ἐντοπίους, διὰ τὸν Ἔθνικὸν Στρατὸν καὶ πρὸ παντὸς τὰ παιδιὰ τῶν σχολείων ;

Ἴδου τὴν πρώτη ἱστορικὴ ἐμφάνισις τῆς ἐννοίας καὶ τῆς UNESCO καὶ τοῦ NATO εὐθὺς μετὰ τὰς μεγάλας ἐκεῖνας στιγμὰς :

17. Ὁ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ (Ἀριστ. 20, 5) δίδει τὴν ἀπόστασιν ὡς χιλίους σταδίους, δηλαδή περὶ τὰ 180 χιλιόμετρα. Ἡ σημερινὴ ὀδικὴ ἀπόστασις Πλαταιῶν - Δελφῶν διὰ Θηβῶν - Λεβαδείας εἶναι 108 χιλιόμετρα. Φυσικὰ οὐδεὶς δύναται νὰ γνωρίζῃ διὰ ποίων καὶ πόσων ἀτραπῶν ἐσυντομεύθη ἡ ἀπόστασις. Γεγονὸς εἶναι μόνον, ὅτι ὁ Εὐχίδας τότε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διέλθῃ ἐκ Θηβῶν καὶ τῆς ἀμέσου περιοχῆς αὐτῶν. Ἐπομένως ἔλαβεν ἀσφαλῶς τὴν ὁδὸν Πλαταιῶν - Θεσπιῶν καὶ διὰ τοῦ σημερινοῦ Μαζίου πρέπει νὰ συνήτησε τὴν νῦν ἀμαξιτὸν πρὸς Λεβάδειαν εἰς τὰ στενὰ τῆς Πέτρας. Ἡ ἀπόστασις πάντως παραμένει περίξ τῶν ἑκατῶν χιλιομέτρων, ἦτοι δύο καὶ ἡμίσειαν φορὰς μεγαλυτέρα τοῦ Μαραθωνίου. Εἰς μίαν ὀλόκληρον ἡμέραν κατανεμομένη ἢ μετὰβασις καὶ ἐπιστροφή εἶναι ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ νοητοῦ, ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Εὐχίδας ἐγκατέλειπε τὰς Πλαταιάς περὶ τὸ μεσονύκτιον.

Κοινή συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων συνεκλήθη μετὰ τὴν νίκην. Ὁ Ἀριστείδης συνέταξε τὸ κυρωθὲν ψήφισμα, ἦτοι: Αἱ Πλαταιαὶ νὰ καθιερωθοῦν ὡς τόπος κοινῆς ἐτησίας συνόδου. Νὰ ὀργανωθοῦν συγχρόνως εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τὴν ἱεράν, τὸ σύμβολον ὁμονοίας τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ἑθνῶν θὰ ἐλέγομεν σήμερον, πεντετηρικοὶ ἀγῶνες, τὰ Ἐλευθέρια. Μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ διατηρηθῇ ἡ Ἑθνικὴ Συνεργασία, ἡ Εἰρήνη τῶν Ἑλλήνων.

Πρὸ παντὸς ὁμως ἐθεσπίσθησαν καὶ ἐτήσιαι σύνοδοι πρὸς κοινὴν συνεργασίαν ἐπὶ τοῦ πεδίου καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς θρησκείας. Ὅλαι αἱ πόλεις θὰ ἀπέστελλον ἐτησίως εἰς τὰς Πλαταιάς διὰ μὲν τὸ πρῶτον ζήτημα *π ρ ο β ο ὑ - λ ο υ ς*, διὰ δὲ τὸ δεύτερον *θ ε ω ρ ο ὑ ς* (εἶναι οἱ εἰδικοί ἀρχαῖοι ὄροι).

Οἱ Πλαταιεῖς, ἀφ' ἐτέρου, ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν, νὰ ἄγουν ἐτησίως καὶ αὐτοὶ μεγάλην πολιτικοθρησκευτικὴν τελετὴν ὑπὲρ τῶν μεγάλων νεκρῶν τῆς Ἐλευθερίας. Οὕτω, προέβλεψε τὸ ὑπέροχον πνεῦμα τοῦ Ἀριστείδου, θὰ ὑπῆρχεν ἀτμόσφαιρα συνεχοῦς δικαιοσύνης καὶ πολιτικῆς συνέσεως. Τὰ πάντα ἐτελοῦντο ἐν ὀνόματι τῶν μεγάλων νεκρῶν τοῦ μεγίστου ἕως τότε «Παγκοσμίου» πολέμου, οἱ ὅποιοι νεκροί, ὄλων τῶν πόλεων, ἐφιλοξενοῦντο ὑπὸ τὰ χῶματα τῶν Πλαταιῶν.

Ἔως ἐδῶ ἐγεννήθησαν καὶ ἐκαλλιεργήθησαν ἰδέαι τοῦ πνεύματος τῆς σημερινῆς UNESCO. Ἴδου καὶ ἡ πρώτη ἰδέα γενέσεως τοῦ NATO.

Ἐθὺς μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν οἱ Ἕλληνες ἐξηκολούθουν νὰ φοβοῦνται νέαν ἐπίθεσιν τοῦ ἐχθροῦ, ἐπ' ἀρκετὸν διάστημα, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν νέαν νίκην τῆς Μυκάλης. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη ἡ ἰδέα τῆς ἀμύνης. Ἐντὸς λοιπὸν τῶν πλαισίων τῆς εἰρημιστικῆς ὀργανώσεως προεβλέφθη καὶ «σύνταξις Ἑλληνική», ἦτοι κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεις, ἀφοῦ τὸ ὄπλον τοῦ ἀέρος δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη. Ἡ δύναμις ἦτο σχετικῶς μικρά, συμβολικὴ θὰ ἔλεγέ τις, μόνον πρὸς τόνωσιν τοῦ αἰσθήματος συνεργασίας καὶ εἰρήνης, ἦτοι: Ἀσπίδες δέκα χιλιάδες, ἵπποι χίλιοι καὶ πλοῖα ἑκατὸν¹⁸.

Ἄς ἐπιτραπῇ καὶ μία τελευταία παράγραφος. Ὅχι τόσον διότι δεικνύει, πόσον ὀλίγον ἀλλάσσουν αἱ ἰδέαι τῆς ἀνθρωπότητος, ὅσον διότι δεικνύει τὴν ψυχικὴν ἀνωτερότητα τῶν τότε Ἀθηναίων:

Μία ἄλλη μεγάλη διάνοια, ἀλλὰ διαμετρικῶς ἀντίθετος πρὸς τὴν τοῦ Ἀριστείδου, ἦτο ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ μέγας διπλωμάτης, καλῶν καὶ κακῶν μεθόδων. Ὁ μέγας ἐμπρηχωτῆς εἰς τὰς στιγμὰς τῆς ἀπελπισίας. Ὁ ἀρχιτέκτων καὶ νικητῆς τῆς Σαλαμῖνος.

18. ΠΛΟΥΤ., Ἀρ. σ. τ. 21 καὶ 22, ἐνθα ἀναφέρονται πάντα τὰ ἐνταῦθα ἐκτιθέμενα γεγονότα.

Μόλις ὁ Θεμιστοκλῆς ἤκουσε περὶ τῆς δημιουργίας ἐκείνης τοῦ πρώτου στρατοῦ «NATO», παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ Δήμου. Ἀνήγγειλεν, ὅτι ἔχει καταρτίσει σχέδιον ἀπόρρητον, ὅτι εἶναι ὄχι ἀπλῶς ὠφέλιμον διὰ τὴν πόλιν. Εἶναι καὶ σωτήριο. Ἡ νεαρὰ τότε, ἀδιάφθορος καὶ θαυμαστὴ δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων ἐγνώριζεν ἀσφαλῶς τὸν μέγαν ἄνδρα, ἀλλὰ καὶ ἐδυσπίστει καὶ ἐγνώριζε νὰ φυλαχθῆ, ὅπως δὲν ἐγνώριζε πλέον βραδύτερον, ἐπὶ παραδείγματι ἐπὶ Ἀλκιβιάδου. Ὁ Δῆμος λοιπὸν διέταξεν, ὅπως ὁ μὲν Θεμιστοκλῆς ἀνακοινώσῃ τὸ ἀπόρρητον εἰς τὸν Ἀριστείδην καὶ μόνον, καὶ ὁ Ἀριστείδης εἶτα νὰ εἴπῃ εἰς τὸν Δῆμον ἓν καὶ ἢ ἓν ὄχι.

Ὑποθέτω ὅτι πάρα πολλοὶ μέσα εἰς τὴν αἴθουσαν ταύτην ἔχουν κατὰ νοῦν ἐν στρατιωτικὸν ἐπεισόδιον τῆς ἀρχῆς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος : Μιᾶς μεγάλης δυνάμεως ὁ στόλος ἔπρεπε νὰ ἀπομείνῃ ὁ μόνος θαλασσοκράτωρ, διότι αὐτὸ ἀπῆττον αἱ περιστάσεις. Ἄνευ κηρύξεως πολέμου, παρουσιάσθη ὁ στόλος οὗτος πρὸ τῆς πρωτευούσης μικροῦ κράτους διαθέτοντος ἀξιόλογον ναυτικόν. Δι' ἀπηνεῦς βομβαρδισμοῦ τὸ κράτος ἐκεῖνο ἐδεινοπάθησε καὶ ἠναγκάσθη βραδύτερον νὰ παραδώσῃ ὄντως τὸν στόλον του. Ἐπρωτοστάτει καὶ τότε ἕτερος Θεμιστοκλῆς. Ἐλέγετο Nelson. Ἀλλ' οὐδὲν κερὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον. Τὸ ἀπόρρητον τοῦ Θεμιστοκλέους ἦτο ἀκριβῶς νὰ καύσῃ τὸν ναύσταθμον τῶν Ἑλλήνων, διὰ νὰ μείνουν ἀπόλυτοι κυρίαρχοι τῶν θαλασσῶν καὶ ἐπομένως καὶ «Κύριοι ἀπάντων» αἱ Ἀθῆναι.

Ὁ μέγας Θεμιστοκλῆς συνομιλεῖ κατ' ἰδίαν πρὸς τὸν μέγαν Ἀριστείδην. Δὲν τολμῶ νὰ κρίνω τίς ὁ μείζων, διότι τότε θὰ ἠναγκαζόμην νὰ ὀμιλήσω περὶ τοῦ τί θὰ ἐγένετο. Ἴσως ὄχι πλέον Πελοποννησιακὸς πόλεμος. Ἴσως θὰ ἐγεννᾶτο μία καὶ μόνη πανίσχυρος δύναμις. Ἴσως ἄλλα πλέον θὰ ἦσαν καὶ τὰ πεπρωμένα ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλὰ βλέπετε πόσον εὐκόλως παρασύρεται κανεὶς εἰς τὸ τί θὰ ἐγένετο, ἐνῶ ἡ Ἱστορία ἐξετάζει μόνον τί ἐγένετο. Ἐγένετο λοιπὸν τὸ ἐξῆς. Ὁ Ἀριστείδης παρῆλθεν ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν δῆμον ὅτι :

«Ἀπὸ ἐκεῖνο πούν ἔχει κατὰ νοῦν νὰ πράξῃ ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ὑπάρχει ἄλλο, οὔτε ὠφελιμότερον οὔτε καὶ ἀδικιώτερον».

Καὶ οἱ θαυμαστοὶ Ἀθηναῖοι διέταξαν ἀμέσως τὸν Θεμιστοκλέα νὰ παύσῃ κάθε ἐνέργεια. Τόσον φιλοδίκαιος ἦτο ὁ δῆμος καὶ τόσην πίστιν εἶχεν εἰς τὸν ἐνάρετον Ἀριστείδην, συμπεραίνει μετὰ θαυμασμοῦ ὁ Πλούταρχος.

Νὰ δοκιμάσωμεν κριτικῆν ; Νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν ἀρχὴν τῶν Ἰησουιτῶν ; Ἡ περίστασις ἐδῶ δὲν συγκορρεῖ ἄλλο, πλην τῆς παρατηρήσεως, ὅτι : Ἄν εἰς τὴν παγκόσμιον διπλωματίαν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπικρατοῦν αἱ ἀρχαὶ τῆς χριστιανικῆς ἠθι-

κῆς, τότε ἀναμφιβόλως καὶ ὁ Ἀριστείδης εἶχε δίκαιον καὶ οἱ λαοὶ θὰ ἔζων πάντοτε εὐτυχεῖς.

Δὲν γνωρίζομεν τί θὰ ἔλεγεν ὁ Ἀριστείδης, ἂν ἔζη ἀρκετὰ ἔτη βραδύτερον διὰ τὰ ἴδη τὴν ἐποχὴν τῶν χαλυβδίνων ἀγώνων καὶ τοῦ ἀσβέστου μίσους τὰ κυριαρχοῦν τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν. Τὰς σκληροτέρας τῶν πράξεων κατὰ συνανθρώπων καὶ ὁμοφύλων. Τὴν ἀπάνθρωπον κακοποίησιν αὐτῆς ταύτης τῆς μικρᾶς καὶ θεσπισθείσης («ἱερᾶς») πόλεως τῶν Πλαταιῶν. Ἦμπορεῖ κανεὶς τὰ νομίση, ὅτι ὁμιλῶ διὰ σημερινὰ γεγονότα, ἐξελισσόμενα ταύτην τὴν στιγμήν εἰς ἕτερον σημεῖον τῆς ὑδρογείου. Καὶ δὲν θὰ ἔχη ἄδικον. Γίνονται καὶ ἔγιναν καὶ θὰ ξαναγίνουν τὰ αὐτὰ γεγονότα. Ἡ ἱστορία εἶναι ἡ αὐτή, διότι καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι οἱ αὐτοί. Καὶ πάντοτε πρωταγωνισταὶ οἱ Μεγάλοι. Ἴδον διατὶ κάθε ἰδέα Μιᾶς ποιήσεως καὶ Ἐνὸς ποιήματος προβάλλεται εἰς πολὺ μακρῶν ὀρίζοντα, καὶ μᾶλλον ὡς οὐτοπία. Ἔστωσαν τοῦλάχιστον μακαριστοί, ὅσοι ἐπέτυχαν τὰ ἐμποδίσουν καὶ ὅσοι θὰ ἐπιτύχουν ἀκόμη εἰς τὸ Μέλλον τὰ ἀποσοβήσουν τὰς ἀδελφοκτονίας. Ὁ Ἀριστείδης ἦτο ἐκ τῶν ἀποτυχόντων. Ἐκ τῶν ἐγγενῶν ἀποτυχόντων. Δὲν ὑπῆρξεν ὁ μόνος.

Δὲν ὑπάρχει δυστυχῶς καιρὸς καὶ δὲν εἶναι καὶ ἡ στιγμή διὰ τὰ λεχθοῦν περισσότερα, τὰ ὁποῖα θὰ ἦσαν ἄκρως χαρακτηριστικὰ καὶ διὰ τὰς τότε καὶ διὰ τὰς σήμερον μεγάλας προσωπικότητας καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ πολέμου. Ἄς φθάσωμεν κατ' εὐθείαν εἰς τὸ τέρμα. Ἐντὸς ὀλίγου ἐλησμονήθησαν οἱ ἱεροὶ ἐνθουσιασμοὶ τῆς νίκης καὶ ἀνεδύθησαν ὡς σκοτεινὰ πνεύματα τῆς κολάσεως τὰ μίση, αἱ ζηλοτυπία καὶ πρὸ παντὸς τὸ συμφέρον. Οἱ θαυμαστοὶ λόγοι τοῦ ψηφίσματος τοῦ Ἀριστείδου, ὅπως αἱ Πλαταιαὶ παραμένουν διὰ παντὸς ὡς ἄσυλον καὶ ἱερὸς τόπος τοῦ Θεοῦ, ἐλησμονήθησαν ἐθδὸς ὡς οἱ δύο Μεγάλοι συνεκρούσθησαν. Αἱ συνθῆκαι, τὰ ψηφίσματα, οἱ ὄρκοι ἔγιναν κουρελόχαρτα, διὰ τὰ μεταχειρισθῶ τὴν φράσιν ἢ ὁποῖα σήμερον ἀναφέρεται εἰδικῶς ὡς πρὸς τὸ φαινόμενον τοῦτο. Δύο ἔτη (429 - 27) ἐπολιόρουν οἱ Σπαρτιᾶται ἀπηνῶς τὴν ἡρωικὴν, τὴν ἱερὰν, τὴν ἀδύνατον πόλιν, τὴν ὁποῖαν ὑπερήσπιζον 400 μόνον Πλαταιεῖς καὶ 80 Ἀθηναῖοι. Ἦτο ἡ σιδηροκάρδιος ἐποχὴ, ὅπως τὴν ὀνομάζει ἡ ἐγγενὴς ψυχὴ τοῦ Grote. Δὲν θέλω τὰ ἀναφέρω κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην τὴν τραγικὴν τύχην τῶν ἡρώων ἐκείνων καὶ τὴν ἐξολόθρευσιν τῆς πόλεως τὴν ὀλοσχερῆ ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας. Αὐτὸ ἦτο ἡ ἀμοιβὴ μιᾶς ἀπὸ τὰς ἡρωικωτέρας πόλεις τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ἡ ὁποῖα μόνον κατὰ τοῦτο εἶχε πταίσει ὅτι ἦτο ἀφωσιωμένη εἰς τὰς ὑψηλοτέρας ἀρχὰς τῆς ἀρετῆς καὶ εἰς τὸν προστάτην τῆς, τὰς Ἀθήνας. Ὅσοι ἐπέζησαν τῆς καταστροφῆς, κατέφυγον ἐκεῖ ὡς πρὸς μητέρα. Μετὰ ἡμισυν αἰῶνα νέα ἀνηλεὴς κατασκαφὴ τῆς ἀτυχοῦς πόλεως, τὴν φορὰν αὐτὴν ἀπὸ τοὺς Θηβαίους. Καὶ πάλιν παρέχουν ἄσυλον αἱ Ἀθῆναι εἰς τοὺς δυστυχεῖς κληρονόμους ἐνὸς ἱερωτάτου παρελθόντος. Ὑπάρχει

τοδλάχιστον καὶ ἐν παρήγορον σημεῖον διὰ τὰς Πλαταιάς. Τὴν πόλιν των ἀνέκτισεν Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας μετὰ τὴν νίκην τῆς Χαιρωνείας (338) καὶ ταυτοχρόνως ἀνείπε διὰ κήρυκος εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, ὅτι ἀποδίδει τὴν πόλιν των εἰς τοὺς Πλαταιεῖς τῆς ἀνδραγαθίας καὶ τῆς μεγαλοφυχίας χάριν.

Ἐπανερχόμεθα εἰς τὰς δύο ἄλλας μαρτυρικές πόλεις διὰ τὰ τελειώσωμεν τὴν ἀποφινὴν ἐπισκόπησιν. Αἱ Θεσπιαί, ὅπως εἶδομεν, μνημονεύονται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον καὶ ἐξαιρεται ὁ ἥρωισμός των εἰς τὰς Θερμοπόδας. Ἄλλ' ἦσαν πολὺ μικραί, διὰ τὰ φροντίση ὁ ἀγαθὸς ἱστορικός τὰ ὑπογραμμίσθη δεόντως πόσον μεγάλη ἦτο ἡ θυσία των. Σπαρτιάται ἐθυσιάσθησαν τριακόσιοι ἐκ πολλῶν χιλιάδων. Οἱ Θεσπιεῖς ὁμως ἦσαν ἑπτακόσιοι, καὶ ἦσαν ἡ πανστρατιά τῆς μικρᾶς πόλεως. Προφανῶς ἡ στιγμή δὲν ἐπέτρεπε τὰ φύγον οἱ ἡμίσεις τοδλάχιστον καὶ τὰ ἐπιζήσουν χάριν τῆς πόλεως των. Τὴν τραγικότητα τῆς δλοκληρωτικῆς αὐτῆς θυσίας τὴν μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος ὁ Ἡρόδοτος¹⁹, βεβαιῶν ὅτι τὸ ἐπόμενον ἔτος μετὰ τὰς Θερμοπόδας (479) οἱ δυστυχεῖς Θεσπιεῖς δὲν εἶχον οὔτε ἓνα ὀπλίτην τὰ παρατάξουν εἰς τὰς Πλαταιάς καὶ ἀπέστειλαν μόνον ψιλοὺς. Ὁ αὐτὸς δὲ Ἡρόδοτος μᾶς λέγει ἐπὶ πλέον ἐν παρόδῳ ἀλλαχοῦ²⁰, ὅτι μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ξέρξου ἡ δύσμοιρος πόλις ἠναγκάσθη τὰ δεχθῆ ἔξωθεν ἄλλους πολίτας, διὰ τὰ δυνηθῆ τὰ ἐπιζήση. Μέτρον ἄχαρι καὶ σκληρὸν διὰ τοὺς ἀρχαίους, τὰ ἀναγκασθοῦν τὰ πολιτογραφῆσουν ξένους. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπωφελήθη, ὅπως πολιτογραφῆση Θεσπιεῖα τὸν πιστόν του δοῦλον, τὸν Σίκιννον.

Ἄλλὰ τὴν τραγικωτάτην ἱστορικὴν μοῖραν ἔσχον αἱ Μυκῆναι. Ἦσαν μία πολὺ μικρὰ πόλις, μὲ ἠθικὸν ἔρεισμα τὴν δόξαν ἐνὸς πολὺ μεγάλου παρελθόντος τοῦ ἀθανάτου ἐκείνου κόσμου, τοῦ κόσμου τῶν ἡρώων, τοῦ ὁποίου ἀπτὰ μαρτύρια ἦσαν, ὄρθια ἀκόμη, τὰ πελώρια Κυκλώπεια τεῖχη. Ὅπισθεν τῶν τειχῶν αὐτῶν ἡμύνοντο οἱ Μυκηναῖοι, ἔχοντες ἐξ ἴσου Κυκλώπειον τὸ φρόνημα, τὴν δόξαν τῆς καταγωγῆς των, ἡ ὁποία εἶναι ὄπλον ἐλαφρὸν ὡς τὰ πτερὰ καὶ συγχρόνως στερεώτερον πάσης Κυκλωπείου ὀχυρώσεως.

Κατὰ τὸ 468 π. Χ. ἡ Σπάρτη εὐρίσκετο εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν. Οἱ Εἰλωτες, οἱ Μεσσήνιοι καὶ ὁ Ποσειδῶν μὲ τὸς σεισμούς του συνέπεσαν ὅλα μαζί. Οἱ Σπαρτιάται δὲν ἠδύνατο τὰ κινηθοῦν. Τὸ Ἄργος ἐπωφελήθη καὶ κατόπιν μακρᾶς πολιορκίας ἐξεπόρθησε τὰς Μυκῆνας.

Ἡ πόλις κατεστράφη καὶ οἱ κάτοικοι ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι. Ρητῶς ἀναφέρεται, ὅτι τῶν Ἀργείων ἡ ζηλοτυπία ὠφείλετο εἰς τὴν συμμετοχὴν τῶν Μυκη-

19. ΗΡΟΔ. 9, 30. «Οἱ περιόντες» λέγει ὁ Ἡρόδοτος.

20. ΗΡΟΔ. 8, 75.

ναίων εἰς τὸ ἔργον τῶν Θερμοπυλῶν. Ὁ Διόδωρος περιγράφει τὸν ἄκαρπον ἥρωισμόν τῆς μικρᾶς πόλεως²¹. Ὁ Στράβων βεβαιοῖ ὅτι τόσον ἀνηλεῆς ἦτο ἡ καταστροφή, ὥστε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του «μηδ' ἶχνος εὐρίσκεται τῆς Μυκηναίων πόλεως»²². Τοῦτο εἶναι βεβαίως ὑπερβολή, διότι ὀλίγον βραδύτερον ὁ Πausanias εἶδεν ἔστω καὶ τὰ ὀλίγα, τὰ ὁποῖα περιγράφει²³. Τὸ γεγονός ὅμως εἶναι ὅτι αἱ Μυκῆναι ἔσβησαν διὰ παντός. Καί, ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως, ἔσβησαν ἀδόξως διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀναξίως τοῦ μεγάλου, τοῦ μεγίστου παρελθόντος, τὸ ὁποῖον ὑμνησεν ὁ Ὅμηρος. Ἡ κόνις ἐκάλυπτε τώρα τὰ εἰρηλίκια τῆς ἄλλοτε πολυχρόσου Μυκῆνης καὶ τὰ πρόβατα ἔβροσκον ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἀντήχουν αἱ κλαγγαὶ τῶν ὄπλων καὶ ἡ ὁμοκλή τῶν ἡμιθέων. Ἴσως τὸ ἐπίγραμμα τῆς Παλατινῆς Ἀνθολογίας εἶναι τὸ πιστότερον κάτοπτρον τῆς στυγνῆς αὐτῆς μελαγχολίας :

Ἡ κόνις τῆς ἐρημίας ἀπλοῦται τώρα ἐδῶ πέρα.

Σὰν σκόπελος μέσα εἰς τὰ σκότη κατήντησα

τώρα ἐγώ, ἡ πόλις τῆς Μυκῆνης.

Ἀλλά, ὦ ἐπισκέπτα, ἐνθυμήσου μόνον τὴν πόλιν,

τῆς ὁποίας ἐπάτησα τὰ τείχη καὶ ἐκένωσα τὸν

οἶκον τοῦ Πριάμου.

Τότε θὰ καταλάβῃς πόσον ἤμουν δυνατή.

Τώρα βεβαίως μὲ ὕβρισε τὸ γῆρας.

Ἀλλὰ δὲν πειράζει. Ἐχω μάρτυρα τὸν Ὅμηρον²⁴.

Εἶναι συγκινητικὸν γεγονός, εἶναι χαρούμενον γεγονός, νομίζω, ὅτι τοῦλάχιστον ὑπάρχει καὶ μία μεμαρτυρημένη ἐκδοχή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ τελευταία σελὶς τῆς δόξης τῶν Μυκηναίων δὲν ὑπῆρξε τόσον ἄσημος, ἀλλὰ ὑπῆρξε τέλος φωτεινὸν καὶ ἀντάξιον ἐνὸς ἀφθίτου παρελθόντος.

Ἔστωσαν εἰς μνήμην, ἐπὶ τῇ λήξει καὶ τοῦ ἔτους τῆς μεζονος Ἐπετηρίδος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ὅσα σήμερον ἐλέχθησαν διὰ τὸν ἀνάλογον ἀγῶνα τοῦ 480 πρὸ Χριστοῦ. Τὴν ἀποθέωσιν τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς τότε ἀπετέλεσαν αἱ Θερμοπύλαι. Καὶ τὰ αἰώνια σύμβολα ἔγιναν τώρα τρία: Τὸ ἀρειμάνιον φρόνημα

21. ΔΙΟΔ. 11, 65. Οἱ Μυκηναῖοι δὲν ἐδίστασαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Ἀργεῖους καὶ ἐκτός τῆς πόλεως εἰς μάχην ἐκ τοῦ συστάδην.

22. ΣΤΡΑΒΩΝ 372.

23. ΠΑΥΣ. 2, 16, 5. Ὡς ἀνωτέρω ὑπεδηλώθη, θὰ ἔβλεπε καὶ περισσότερα, ἂν ἡ ἐπίσκεψίς του δὲν ἦτο τόσον ἐπιπολαία.

24. Π α λ α τ. Ἀ ν θ ο λ. 9, 28.

τῆς Σπάρτης, ἡ ἥρωικὴ ἀδοκτονία τῶν Θεσπιῶν καὶ ἡ θυσία τῶν ἀδυνάτων Μυκηναίων, ἐν ὀνόματι τοῦ περιπύστου Παρελθόντος.

Ἔχουν καὶ αἱ ἥρωικαὶ πράξεις τὰ πεπρωμένα των. Ἄλλαι παραδίδονται εἰς τὴν φήμην τῶν αἰώνων καὶ ἄλλαι παραμένουν ἀφανεῖς. Εἰς τὴν προκειμένην περιπτῶσιν ὄχι μόνον τὸ ἀνάστημα τῆς Σπάρτης ἐσκίασε τὸν ἥρωισμόν τῶν ἄλλων συναποθανόντων ἀλλ' εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ἡ Μοῦσα. Πολλάκις ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν ἡ ρῆσις ὅτι ἔθνη ὀλόκληρα ἔρχονται καὶ παρόρχονται, ἀλλ' εἷς ὠραῖος στίχος παραμένει ἀθάνατος.

Εἰς τὴν παρούσαν περίστασιν εὐρέθη εἰς τὰς εὐτυχεστέρας του στιγμὰς ὁ Σιμωνίδης, ὅταν συνέθεσε τὸ ἀθάνατον ἐλεγεῖον τοῦ «ὦ ξεῖν' ἀγγέλειν . . .».

Εἰς μίαν βραχυλογίαν καὶ εἰς μίαν γνωμοτυπίαν αἱ ὁποῖαι θὰ παραμείνουν θαυμασταί, ἐφαντάσθη τὸν ἀνώνυμον διαβάτην ὡς τὸ μόνον μέσον, διὰ τὰ μάθη ἢ Σπάρτη τὸ πολεμικὸν ἀνακοινωθέν, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε, σκαλισμένον εἰς τὸν λίθον, ἀνακοινοῦται ἀδιακόπτως ἐπὶ γενεᾶς γενεῶν, χωρὶς ποτὲ τὰ χάσῃ τὴν ἀξίαν του. Μετεφράσθη εἰς πλείστας γλώσσας τοῦ κόσμου. Τὸ μετέφρασαν οἱ ὀνομαστότεροι τῶν ποιητῶν, χωρὶς κανεὶς ποτὲ τὰ δυνηθῆναι τὴν ἀποδώσῃ μὲ τόσον ὀλίγα λόγια ἀπαράλλακτον τὸ μεγαλεῖον τῆς στρατιωτικῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς Μοίρας τὸν σαρκασμόν, τὰ ὁποῖα καλεῖται ὁ ὀδοιπόρος τὰ μεταφέρει εἰς τὴν Σπάρτην.

Ὅταν ἡ σκαπάνη τῆς Ἐπιστήμης ἠτύχησε πρὸ μιᾶς γενεᾶς τὰ ἐντοπίσῃ τὸ μέρος, ὅπου κατεχόθησαν οἱ τελευταῖοι ἐπιζῶντες ἥρωες τοῦ Λεωνίδα ἀπὸ τὰ βέλη τῶν βαρβάρων. Ὅταν εὐρέθησαν τὰ βέλη αὐτά, τὰ ἀσιατικά, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπέκλυε καὶ ὁ τελευταῖος πρόμαχος τῆς Πατρίδος. Ὅταν ἀπεδείχθη, πόσον ἀκριβής, πόσον σαφής καὶ πόσον λιτὸς ὑπῆρξεν ὁ Ἡρόδοτος εἰς τὴν θαυμαστὴν περιγραφὴν τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν, τότε ἀπετόλμησεν ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ ὀμιλοῦντος μίαν ἀκόμη μεταφορὰν τῶν στίχων τοῦ Σιμωνίδου :

Στὴ Σπάρτη πὲς περαστικέ, ἂν δὲν τὸ ξαίρη ἀκόμα,

Πῶς εἰς τὸ νόμο τῆς πιστοῦς μᾶς κρύβει ἐδῶ τὸ χῶμα.

Τὸ ἀθάνατον ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδου συνετέλεσε καὶ αὐτὸ ὄχι ὀλίγον, διὰ τὰ καταστήσῃ ἀθανάτους τοὺς ἥρωας τῆς Σπάρτης. Θὰ ἤρκουν μόνον ὀλίγαὶ λέξεις ἀκόμη διὰ τὰ καταστήσῃ ἀθανάτους καὶ τοὺς συναγωνιστὰς τῆς Σπάρτης.

Ἡ ἱστορικὴ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ, ὅπως ἀπαράλλακτα τὰ λόγια τοῦ ἐπιγράμματος τὰ ἀποτείνωμεν καὶ εἰς τὰς Θεσπιάς καὶ εἰς τὰς Μυκήνας.

Μὲ μίαν μάλιστα διαφορὰν. Ὅτι τοὺς ὀπλίτας τῶν δύο μικρῶν πόλεων δὲν τοὺς ἐδέσμευσεν ὁ νόμος τῆς πατρίδος των, ἀλλ' οἱ νόμοι τῆς τιμῆς, οἱ νόμοι τῶν ἡρώων.